

פרשת עקב: על איזה פרי יש לברך ראשון

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע, ממשיך משה את נאומו בפני עם ישראל, ומזכיר את מעלות ארץ ישראל אליה עומדים להיכנס, מעלות הבאים לידי ביטוי גם בצד הגשמי שבה, ארץ שיש בה נחלי מים, רימונים, תאנים, ועוד. הגמרא במסכת ברכות (מא ע"א) מביאה את דברי רב יוסף, שדרש את הפסוק גם לעניין סדר קדימויות בברכות - ככל שהפרי קרוב יותר למילה 'ארץ' בפסוק, ברכתו קודמת:

משום כך, במקרה בו מביאים לשולחן סלסלת פירות בה יש תאנה ורימון, יש לאכול ראשית את התאנה, כי היא קרובה יותר למילה 'ארץ' בפסוק. לעומת זאת זית קודם לתאנה, כיוון שבפסוק יש פעמיים את המילה ארץ, והזית צמוד למילה ארץ השנייה, בעוד שהתאנה במרחק שלוש מילים מה'ארץ' הראשונה. ובלשון הגמרא:

"אמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק: כל המוקדם בפסוק זה מוקדם לברכה, שנאמר: **ארץ** חטיה ושעורה וגפן ותאנה ורימון, **ארץ** זית שמן ודבש, ופליגא דרבי חנן, דאמר רבי חנן: כל הפסוק כולו לשיעורין נאמר. שעורה - דתנן: עצם כשעורה מטמא במגע ובמשא, ואינו מטמא באהל. גפן - כדי רביעית יין לנזיר. תאנה - כגרגרת להוצאת שבת."

בעקבות כך רב יוסף הדורש את הפסוק לעניין סדר קדימה בברכות, נעסוק בדף זה בשאלה בה בחנו חתנים בעבר (כך לפחות אומרת האגדה). היו מביאים לפניהם קערת פירות וירקות, ורואים על איזה פרי הם מברכים ראשון, וכך היו בודקים האם הם תלמידי חכמים ויודעים שיש פירות שמברכים עליהם קודם.

מחלוקת חכמים ורבי יהודה

הגמרא במסכת ברכות (שם) מביאה מחלוקת בין רבי יהודה לרבנן, על מה מברכים קודם כאשר מונחים לפני האדם בקערה גם פרי חביב וגם פרי משבעת המינים, והאדם רוצה לאכול את שניהם במידה שווה. לדעת חכמים מברכים קודם על הפרי החביב, מכיוון שיש עדיפות לפרי שאדם מעדיף מהפרי שהתורה מעדיפה, ואילו לדעת רבי יהודה יש לברך על הפרי משבעת המינים¹.

הגמרא ממשיכה ומביאה את דברי עולא, שמצמצם את המחלוקת ביניהם. הוא סובר, שהמחלוקת בין רבי יהודה לרבנן היא רק במקום שבו הברכות שוות, והפרי החביב כמו הפרי משבעת המינים ברכתו עץ. לעומת זאת במקרה שאין הברכות שוות, דהיינו שברכתו של הפרי החביב אדמה והפרי משבעת המינים ברכתו העץ, כולם מודים שמברך 'על זה ואז על זה'.

הגדרת חביב

כפי שנראה בהמשך, נחלקו הראשונים בפסק ההלכה, וכן בביאור דברי הגמרא האומרת שיש לברך 'על זה ואז על זה', אך קודם שניגע בעניין זה נראה את מחלוקת הראשונים בשאלה, כיצד קובעים מהו הפרי החביב על האדם:

א. מדברי **הרא"ש** עולה (ו, כה), שחביב הכוונה מה שהאוכל בדרך כלל אוהב. לדוגמא, אם בדרך כלל אותו אדם מעדיף לאכול תפוחים מענבים, גם אם באותו רגע מעדיף לאכול את הענבים, עדיין התפוחים נחשבים חביבים יותר, כך הבין גם **רבינו יונה** (כה ע"א בדה"ר), וכן נקטו בעקבותיהם **השולחן ערוך** (ריא, א - ב) ו**המשנה ברורה** (שם). ובלשון הטור:

"אם הביאו לפניו ב' מינין שאין בהן ממין ז' וברכותיהם שוות, כגון אתרוג ותפוח יברך על החביב תחילה, שאם בכל פעם אחד מהם חביב עליו יותר אפילו אם חפץ עתה במין השני צריך לברך על המין החביב עליו ברוב הפעמים, ויאכל ממנו קצת ואחר כך יאכל ממין השני."

ב. מדברי **הרמב"ם** (ברכות ג, ח) דייקו האחרונים לא כך. הרמב"ם כתב "ואם אינו רוצה בזה יותר מזה", משמע שחביב נחשב הפרי שהאדם מעדיף יותר ברגע זה, גם אם בדרך כלל הוא מעדיף את הפרי השני, וכך פסק להלכה **הב"ח** (או"ח ריא). נראה שהרמב"ם למד דין זה מלשון המשנה האומרת 'מברך על איזה מהן שירצה', משמע באותו הרגע.

ג. דעה שלישית היא דעתו של **הט"ז** (שם, א) שסבר, שמכיוון שבגמרא לא ברור מה נחשב חביב, ואפשר לפרש את המושג כמו הרמב"ם או כמו הרא"ש במידה שווה, אדם יכול לבחור כיצד הוא מגדיר חביב, אך כמובן שהוא חייב להיות עקבי, ואי אפשר פעם אחת לפסוק פעם אחת כך ופעם שניה אחרת.

מחלוקת הראשונים

לאחר שראינו את מחלוקת הראשונים איזה פרי נקרא חביב, נחזור למחלוקת הראשונים כיצד יש לפסוק במחלוקת רבי יהודה וחכמים שראינו בפתיחה, האם מברכים קודם כל על פרי משבעת המינים (רבי יהודה) או על פרי חביב (חכמים):

א. **הרא"ש** (ו, כה), **הרשב"א** (ד"ה ולעניין פסק) ו**התוספות** (ד"ה אבל) פסקו להלכה כדעת רבי יהודה, ששבעת המינים קודמים בברכות לחביב. מדוע פסקו כך למרות שבדרך כלל יחיד ורבים הלכה כדברי הרבים? כפי שמציין הרשב"א בדבריו, הסיבה לכך היא גמרא נוספת בברכות (מא ע"ב) ממנה משמע שהלכה כדעת רבי יהודה.

הגמרא מביאה את סיפורם של רב חסדא ורב המנונא שישבו בסעודה, והביאו לפניהם קערת פירות שכללה תמרים ורימונים. לכאורה, מכיוון שהרימונים קרובים יותר למילה 'ארץ' בפסוק, אמורים לברך עליהם תחילה, למרות זאת רב המנונא בירך על התמרים קודם.

כדי ליישב את מעשיו אמר רב המנונא, שבפסוק יש פעמיים את המילה 'ארץ' (ארץ חטיה ושעורה... ארץ זית שמן ודבש), משום כך למרות שהרימונים יותר קרובים למילה 'ארץ' הראשונה מהתמרים, כיוון שהם רחוקים ממנה מרחק של ארבעה מילים, והתמרים רחוקים רק שתי מילים מהמילה 'ארץ' השנייה, יש לברך על התמרים בהתחלה, לכן הוא לקח את התמר קודם לרימון.

¹ יש להוסיף שחכמים לא חולקים על כך שיש מעלה לשבעת המינים, ולכן במקרה בו ויש לפני האוכל שתי פירות שברכתם בורא פרי העץ - יש לברך על הפרי משבעת המינים. חכמים חולק במקרה בו יש פרי חביב יותר משבעת המינים, שאז מעלת החביב גוברת.

ממשיך הרשב"א ושואל, מדוע תמחו על מעשי רב המנונא? הרי גם אם התמרים יותר רחוקים מהמילה ארץ הראשונה מהרימונים, יכול להיות שהתמרים חביבים על רב המנונא ולכן לקח אותם לפני הרימונים! מכך שבכל זאת תמחו על דבריו ולא הניחו שהתמרים חביבים יותר, מוכח שסובר שפרי חביב לא עדיף על פרי משבעת המינים, והלכה כדעת רב יהודה ולא כחכמים. ובלשון הרשב"א: "אבל רבותינו בעלי התוספות והראב"ד ז"ל פסקו כרבי יהודה ממעשה דרב המנונא דבסמוך דאמר ליה רב חסדא לרב המנונא לא סבר לה מר כל המוקדם בפסוק זה הוא קודם לברכה, ואי בחביבותא תליא מילתא מאי קא קשיא ליה? דילמא רב המנונא תמרי חביבי ליה טפי (= חביבים לו יותר), אלא שמע מינה דלאו בחביבותא תליא מילתא."

ב. **הרמב"ם** (ברכות ח, יג) **הרא"ה** (ברכות מא ע"א) חלקו על הרשב"א והרא"ש ופסקו להלכה כדעת חכמים, שיש לברך על הפרי החביב ולא על הפרי משבעת המינים, כיוון שכפי שכותבת הגמרא במסכת ברכות (ט ע"א), כאשר יחיד נחלק עם הרבים הלכה כמותם, מכיוון שככל הנראה סברתם נכונה יותר.

כיצד יתמודדו עם ראיית הרשב"א מהסיפור, ממנו משמע ששבעת המינים קודמים לפרי חביב? נראה שהם יתראו, שרב חסדא לא ידע האם רב המנונא אכן אוהב יותר את התמר מהרימון ולכן בירך עליו קודם, או שהוא סובר שיש למנות את סדר הקדימויות גם מהמילה ארץ השנייה, לכן שאל את רב המנונא מדוע בירך על התמר ראשון כדי לברר דין זה.

להלכה

להלכה **השולחן ערוך** (ריא, א - ב) הביא את שתי הדעות, אבל פסק כרוב הראשונים וכנגד הרמב"ם - שפרי משבעת המינים קודם לחביב. לכן לדוגמא, אם יש לאדם בקעה מנגו שאוהב יותר בדרך כלל, וענבים משבעת המינים - עליו לברך על הענבים. **המשנה ברורה** (שם, ד) הוסיף, שאפילו אם הפרי משבעת המינים הוא חצוי והפרי החביב שלם, עדיין עדיף לברך על הפרי משבעת מינים. עם זאת יש להדגיש, שהמחלוקת בין הראשונים האם צריך לברך על הפרי החביב או משבעת המינים, מתייחסת רק למקרה בו האדם רוצה לאכול את שניהם, אלא שהוא מתלבט מה לאכול קודם. לעומת זאת במקרה בו כרגע אין ברצונו לאכול את הענבים, אין חובה לאכול אותם קודם כדי לברך על הפרי משבעת המינים קודם.

שאלו הברכות שוות

עד ראינו את דיון הפוסקים במקרה בו גם הפרי החביב ברכתו בורא פרי והעץ, וגם הפרי משבעת המינים, שבמקרה זה נחלקו רבי יהודה וחכמים. אולם כאמור, כפי שראינו הגמרא ממשיכה ואומרת, שכאשר אין ברכותיהם שוות (אחד אדמה ואחד העץ) כולם מודים שמברך 'על זה ואחר כך על זה'. נחלקו הראשונים מה כוונת הגמרא:

א. **הרא"ש** (ו, כה) הבין, שכוונת הגמרא לומר שהאוכל יכול לבחור לברך על איזה פרי שהוא רוצה ראשון, על החביב שברכתו אדמה, או על הפרי משבעת המינים שברכתו העץ. הוא נימק את פסיקתו בכך שהגמרא לא פירשה מה פירוש המשפט 'זה ואחר כך זה', משמע שאפשר לבחור, וכך פסק להלכה **השולחן ערוך** (ריא, א) בעקבותיו.

ב. רוב הראשונים וביניהם **הרמב"ם** (ברכות ח, יג), **הרשב"א** ו**רב האי גאון** (רשב"א ד"ה ולענין) חלקו על דברי הרא"ש ונקטו, שבמקרה בו הברכות שוות, רבי יהודה מודה לרבנן, וגם לשיטתו קודם מברכים על החביב שברכתו אדמה, ואז על הפרי משבעת המינים, וכך פסקו להלכה גם **הב"ח**, **הגר"א**, **המגן אברהם**, **הט"ז** ו**המשנה ברורה**.

מדוע לפרש שכאשר הגמרא שכולם מודים שמברך על זה ועל זה, כוונתה שרבי יהודה מודה לחכמים ולא הפוך? **התוספות** מבארים (ד"ה אבל), שהואיל והגמרא לא פירשה האם רבי יהודה מודה לחכמים או ההפך, ורק כתבה שזה מודה לזה, עדיף לומר שרבי יהודה שבדעת יחיד מודה לחכמים שהם רבים, וכפי שבדרך כלל נהוג, ולא להפך. ובלשון הביאור הלכה (ד"ה ו"א):

"ודעה שנייה היא דעת הרבה ראשונים, הלא הוא דעת רב האי גאון הובא בחידושי הרשב"א וגם דעת רבינו חננאל והרי"ף כפי מה שמוכח שם בדברי ראבי"ה, דלפירושם דעת עולה הוא דבאין ברכותיהן שוות לכולי עלמא חביב עדיף. ועיין בב"ח שגם הוא כתב דהעיקר למעשה כדעה זו שהיא דעת רוב הפוסקים, וכן משמע מהגר"א."

לכאורה פסיקתם תמוהה, שהרי הגמרא (ברכות לט ע"א) כותבת שברכת 'האדמה' מעלתה גבוהה מברכת 'שהכל', כיוון שהיא מתייחסת לפחות פרטים. לכאורה הוא הדין כאן, כיוון שברכת העץ על הפרי משבעת המינים מבוררת יותר מהאדמה שמברכים על הפרי החביב (שהרי אם ברכו על פרי שברכתו העץ אדמה יוצאים ידי חובה, אבל הפוך לא), עדיף לברך על הפרי משבעת המינים!

התוספות (שם) ו**הרא"ש** (ו, כה) תירצו, שברכת 'העץ' אינה נחשבת עדיפה 'מהאדמה', ועל אף שברכת 'העץ' מבוררת יותר מברכת 'האדמה', אין זה בירור מספיק חשוב כדי להקדים אותה. רק ברכת 'שהכל' הפוטרת את כל סוגי המאכלים כולל בשר, דגים, עץ, אדמה וכדומה פחות עדיפה משאר הברכות, והן עדיפות עליה. ובלשון התוספות:

"ואם תאמר הא אמרינן לעיל גבי עובדא דבר קפרא דברכת בורא פרי האדמה חשיבא טפי (= חשובה יותר) משהכל לפי שמבוררת טפי, אם כן גם בורא פרי העץ חשיבא טפי מברכת בורא פרי האדמה. ויש לומר דלא חשיב בורא פרי העץ כל כך מבורא פרי האדמה, כמו שחשוב בורא פרי האדמה משהכל."

ג. דעה שלישית, היא דעתו של **בעל הלכות גדולות** (פרק ו'), שחלק על הראשונים הנ"ל וסבר, שכשם שברכת 'שהכל' יותר מבוררת מברכת האדמה, כך ברכת העץ נחשבת יותר מבוררת מברכת האדמה. לכן, כאשר הגמרא אומרת שאין הברכות שוות ולכן 'מברך על זה ואחר כך מברך על זה', כוונתה לומר שחוזרים לדיני הקדימות הרגילים בברכות, שעץ קודם לאדמה. כך נקטו להלכה גם **כף החיים** (ריא, ו) ו**הבן איש חי** (מטות שנה ראשונה, אות ג).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²